Uluslararası Beşeri Bilimler ve Sanat Dergisi
International Journal of Humanities and Art
http://www.trkdergisi.com
Araştırma Makalesi / Research Article

e-ISSN:2757-6388
trk dergisi
2023
4(1):49/66

Geliş Tarihi / Receive : 30.04. 2023
Kabul Tarihi / Accepted : 24.08. 2023

Boğaz Çalmada Dönüşüm Ve Geleneğin Güncellenmesi: Vokalden Enstrümana Geçiş

Transformatıon And Updatıng Of Tradıtıon In Throat Sıngıng: Transıtıon

Erdal ULUDAĞ

Öğr. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi Halkbilim ve Araştırmaları Merkezi

e-mail: euludag@anadolu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-1397-7120

Atıf/Cite as: Uludağ, E. Boğaz Çalmada Dönüşüm Ve Geleneğin Güncellenmesi Vokalden Enstrümana Geçiş. *Trk Dergisi.*,4(1). https://www.trkdergisi.com/index.php/trk/article/view/115

Bu makale "Teke Yöresi'nde Yerel Bir Müzik Yapma Tarzı Olarak Boğaz Çalma" isimli Doktora tezinden üretilmiştir.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından ve bir intihal programında incelenmiş intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two reviewers and in a plagiarism program and has been confirmed to be free of plagiarism.

BOĞAZ ÇALMADA DÖNÜŞÜM VE GELENEĞİN GÜNCELLENMESİ: VOKALDEN ENSTRÜMANA GEÇİŞ

Öz

Teke Yöresi olarak adlandırılan bölge, yüzlerce yıldır Yörükler tarafından yurt edinilmiş ve Teke Yöresi'ne özgü geleneksel müzik kültürünün ana hatlarını da oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır. Yörüklerin müzik geleneklerinde yer alan çalgılar ve müzik türleri, göçebe yaşamın özelliklerini taşımaktadır. Özellikle vokal bir müzik yapma geleneği olan boğaz çalma ve bu geleneğin çıktısı olan boğaz havaları, Yörük çobanların yaşamlarının önemli bir parçası olarak karşımıza çıkan müzik türüdür. Genellikle 12-17 yaş aralığındaki kız çobanlar tarafından vokal yolla üretilen ezgiler, zaman içerisinde gerçekleşen kültürel dönüşümle birlikte çalgılarla icra edilmeye başlanmış, sonrasında ise "Boğaz havaları" adı ile müzik kültüründeki yerini almıştır. Yaşanan dönüşüm sonucunda boğaz havaları günümüzde üçtelli, ıklığ, kabak kemâne, kemâne, Yörük kemânesi, kaval, çığırtma, çobandüdüğü, sipsi gibi çalgılarla icra edilmeye devam etmektedir. Çalışma nitel araştırma desenlerinden kültür analizi (etnografya) deseninde tasarlanmıştır. Bu bağlamda boğaz çalma geleneği ile bu geleneğin müziksel çıktıları olan boğaz havalarını yerinde incelemek amacıyla Teke Yöresi sınırları içerisinde yer alan; Antalya-Manavgat-Zerk Köyü'nde, Isparta-Sütçüler-Kesme Kasabası'nda, Burdur-Aziziye Köyü'nde, Burdur-Çeltikçi-Aşağı Sülemiş Köyü'nde ve Burdur'un merkezinde alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışması esnasında 11 kaynak kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak, boğaz çalma geleneği hakkında sözlü ve müziksel veriler elde edilmiştir. Çalışmada, alan araştırması ve çeşitli kişisel arşivlerden elde edilen icra örneklerinin, icra teknikleri açısından müzikal analizleri yapılmıştır. Müzikal analizleri yapılan icra örneklerinde detaché ve legato yay teknikleri, üçtelli ve vokal icralarda parmak vurma teknikleri ile glissando, trill, çarpma, alt mordan ve üst mordan gibi süsleme tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Teke Yöresi, Yörük, Gelenek, Boğaz Havaları, İcra teknikleri

Boğaz Çalmada Dönüşüm Ve Geleneğin Güncellenmesi: Vokalden Enstrümana Geçiş

TRANSFORMATION AND UPDATING OF TRADITION IN THROAT SINGING: TRANSITION

Abstract

The region referred to as Teke Region has been home to the Yoruks for hundreds of years and has played an important role in forming the main lines of the traditional music culture unique to the region. The instruments and music genres in the music traditions of the nomads bear the characteristics of the nomadic life. Especially throat singing, which is a vocal tradition of making music, and throat melodies, which are the output of this tradition, are the types of music that we encounter as an important part of the lives of the nomadic shepherds. Melodies, which were originally produced vocally by female shepherds, usually between the ages of 12 and 17, started to be performed with instruments with the cultural transformation that took place over time, and then took their place in music culture under the name of "Boğaz havaları (throat melodies)". As a result of the transformation experienced, throat melodies continue to be performed with instruments such as three-string cura, iklig, kabak kemane, kemane, yoruk kemane, kaval, chigirtma, chobanduduk, and sipsi. The study has been designed as a cultural analysis (ethnography), which is a qualitative research type. In this context, a field study has been carried out in the village of Zerk in Antalya-Manavgat, the town of Kesme in Isparta-Sutculer, the village of Aziziye in Burdur, the village of Asagi Sulemis in Burdur-Celtikci, and in the center of Burdur, all of which are located within the Teke region, with the objective of studying the throat singing tradition and its products - throat songs- on site. Verbal and musical data about the throat singing tradition have been gathered through semi-structured interviews with 11 source persons during the field study. In the study, musical analyzes of performance samples obtained from field research and various personal archives were made in terms of performance techniques. It has been determined that detaché and legato bow techniques, finger tapping techniques in three-string and vocal performances, and ornamental techniques such as glissando, trill lower mordant and upper mordant are used in the musically analyzed performance samples.

Keywords: Teke Region, Yoruk, Tradition, Throat melodies, Performance techniques

Giriş

İnsan sesi ve çalgı kullanılarak oluşturulan müzik yapma tarzları, günümüzde etnomüzikoloji literatürünü temellendiren ana kavramlardan birisi olarak görülmektedir. Müzik, kültürün diğer tüm yönleri gibi sosyal olarak inşa edilmekle birlikte (Berger ve Luckmann, 1966, s. 67), seslerin dünyasında doğan insanlar ve diğer insanlardan hangi sesin müzik olup hangisinin olmadığını öğrenmektedir (Titon, 2015, s. 182). İnsanların algıladığı bu seslerle ürettiği müzik, müzik kültürünün oluşumuna katkıda bulunmak suretiyle bireysel ve kolektif bilincin oluşmasında önemli bir biçim ve yol oluşturmaktadır.

Gelenek terimi, dünya hakkındaki bilgilerin ve insan kültürlerinin oluşumu, sürekliliğinin tanımlanması ve yorumlanması olarak ifade edilebilir. Sosyal bilimler alanında sıkça tartışılan gelenek kavramını Williams (2016, s. 386), Latincedeki anlamının teslim, bilgiyi aktarma ve bir öğretiyi aşılama, İngilizce'de ise "tradition" kavramıyla genel bir aktarma sürecinin tanımı olarak ele almıştır.

Bu açılardan bakıldığında, insanlar geçmişten günümüze dek, farklı kültürlerde çeşitli müzik yapma geleneklerini benimsedikleri görülmektedir. Bununla birlikte insanların yaptığı müzik, birtakım gereksinimlerin ve yöresel özelliklerin formlarından da etkilenmek suretiyle müzik yapma biçimlerini de şekillendirmektedir. İnsanların doğadaki sesleri taklit etmeleri, birbirleriyle müzik yoluyla iletişim kurmaları ve müziği kendilerini ifade etmek için bir araç olarak kullanmaları da yapılan müziğin şekillenmesine etki etmektedir. Dolayısıyla müziğin, ihtiyaçlardan doğan bir iletişim aracı olduğunu söylemek mümkündür (Uludağ, 2020, s. 1).

Anadolu'nun güneybatısında yer alan Teke Yöresi'ndeki müziğin ifade alanına bakıldığında; çobanlık yapan Yörük kız çocuklarının dağda hayvan otlatırken kendilerini ifade etme, doğaya uyum sağlama ve söz konusu ihtiyaca yönelik bir iletişim kurma aracı olarak vokal müzik yapma tarzını benimsemişlerdir. Konu hakkında Reinhard (2007, s. 18), konar-göçer yaşam tarzını benimseyen Yörük çobanlarında görülen bu müzik yapma tarzının, göçebe kültürün Anadolu'daki yansıması olduğunu ifade etmektedir.

Boğaz kullanmak suretiyle yerel müzik yapma tarzları, Anadolu'da ve dünyadaki diğer farklı bölgeler ile kültürlerde de çeşitli icra biçimleri ile karşımıza çıkmaktadır. Parlak (2000, s. 140), halkın dil özelliklerine göre bu icra biçimlerinin; Moğolistan ve dolaylarında Khöömei, Hoomii veya Khoomii, İsviçre ve Tirol Dağları arasında kalan bölgede Yodel, Jodel ya da Jodeln olarak adlandırıldığını ifade eder (s. 140). Aynı zamanda Parlak (2000, s. 141), bu tarz müzik yapma biçimlerinin Avusturalya yerlilerinde,

Afrika Pigmelerinde, Amerika kıtası ile Çin'in dağlık bölgelerinde görüldüğü belirtilmektedir.

Bu müzik yapma tarzlarının ortak özelliği, gırtlak üzerinde yapılan çeşitli uygulamalar aracılığıyla ses üretilmesidir. Bu geleneklerde üretilen müziklerin tek sesli yapının dışında çok sesli özelliklere sahip olanları da görülmektedir. Örneğin etnomüzikolojik bağlamda incelendiğinde Curtet (2013, s. 82), Höömij'de insanların; rüzgâr, akarsu ve hayvan seslerinden etkilenerek bu sesleri vokal yolla taklit ettiklerini ve üretilen müzikte aynı anda duyulan farklı frekans seslerini de elde ettiklerini dile getirmektedir.

Anadolu'da Teke Yöresi müzik kültüründe yer alan boğaz havaları, vokal olarak ortaya çıkmış ve bu haliyle sürdürülmüştür. Günümüzde ise geleneğinin mevcut koşullarının ortadan kalkması sonucunda boğaz havaları, üçtelli, sipsi, kaval, kemane gibi yöresel çalgılarla icra edilmeye başlanmış ve böylelikle vokal icra da yerini çalgı icrasına bırakmıştır. Söz konusu bu durumun farklı kültürlerde de benzeri yaşanmıştır. Curtet (2013, s. 83), Moğolistan örneğinde; yerel bir müzik geleneği olan "höömij"in ilk olarak vokal yolla yaratıldığını ve sonraki zamanlarda yerel çalgıların da bu icra biçimine dâhil olduğunu belirtmiştir. Bu fikri destekler nitelikte Güvenç (1994, s. 87) ise, kültürlerin bir sistem olarak varlıklarını sürdürme çabası içerisinde olduklarını ve dönüştüklerini vurgulamaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, Boğaz havalarının icra özelliklerinin incelenmesi açısından *insan ve grup davranışlarının sebepleri ve bu davranışların nasıl olduğunu anlamaya yönelik* (Creswell, 2017, s. 29) gerçekleştirilmiş nitel bir çalışmadır. Bu nitel çalışmada kullanılan yöntemin temelini kültür analizi (etnografi/etnografya) oluşturmaktadır. Kaplan (2007) etnografiyi, "etnografi, kültür ya da topluluğun yaşam adına paylaştığı sistemin, onların yaşamlarına etkin ya da pasif olarak, uzun süreli katılımla; incelenen grup üyelerinin söylemlerinden elde edilen derin ve ayrıntılı bilgisini derler" (s. 115) şeklinde tanımlamıştır. Bu araştırmanın kapsamını, Teke Yöresi'nin kültürel kapsamındaki beş yerleşim yerinde yapılan alan araştırmalarında; boğaz çalma hakkında elde edilen sözlü-müziksel veriler ve bu müziksel verilerin icra özellikleri açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerinin toplanması aşamasında Teke Yöresi'nin kültürel alanında yer alan Isparta-Kesme, Antalya-Zerk (Altınkaya), Burdur-Aziziye, Burdur-Aşağı Sülemiş ve Burdur-Merkez'de alan araştırmaları yapılmıştır. Bu çalışmada, boğaz çalma geleneği ile ilgili bilgileri verileri elde etmek hem de geleneğin günümüzdeki durumunu tespit etmek amacıyla 11 kaynak kişiyle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Kaynak kişilerin ve ulaşılabilen arşivlerdeki tüm müziksel verilerin transkripsiyonları (notaya alma işlemi)

Make Music/Finale v.25 nota yazım programı kullanılarak yapılmıştır. İcra örneklerinin müziksel analizinde ise Öztürk (2003) ile Bayraktarkatal ve Öztürk (2012)'ün akademik çalışmaları referans alınmıştır.

Teke Adının Kökeni

Teke sözcüğü ile ilgili olarak alanyazında yapılmış çeşitli tanımlamalara rastlamak mümkündür. Tekindağ (1933, s. 96) Teke ismi konusunda, Teke oğullarının Teke Aşireti'nden geldiğini, İzzeddin Keykavus'un Antalya'yı fethinden (23 Ocak 1216) sonra bu bölgeye yerleştirildiğini ve sonraki dönemlerde ise bu bölgenin 'Teke-eli' olarak anılmaya başlandığını ifade etmektedir.

Tekindağ'ın bu görüşlerini destekleyen Çelik (2011, s. 344) de aynı konuyla ilgili olarak "Bu yöreye verilen Teke-ili adının Hamîdoğulları'nın Antalya şubesine hâkim Tekeli Türkmen ailesine dayandığını belirtir. Tekeoğulları veya Teke beyleri adını alan bu sülâlenin idaresindeki topraklar Osmanlı hâkimiyeti altına girince Teke-ili adıyla teşkilâtlandırılmıştır" şeklindeki bilgiyi paylaşmaktadır.

Bu bölgenin adı konusunda Dindar (2015, s. 284) ise, 13. yüzyıldan itibaren Türk varlığının hissedilmeye başlandığı bölgenin ilerleyen zaman dilimlerinde farklı boyların göçüyle zenginleştiğini bildirmektedir. Bu bilgelere ek olarak Dindar (2015, s. 284), Teke adının önceleri siyasi (Teke Beyliği) ve idari (Teke Sancağı) bir nitelik taşırken, zaman içerisinde kültürel bir birlikteliğin adı haline geldiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla da siyasi sınırlar aşılmış, Teke kültürünün yaşatıldığı ve etkilediği yerler Teke yöresi içerisine dâhil edilmiştir. Bu sayede siyasi sınırlar ve etnik birliktelikten kültürel birlikteliğe uzanan süreçte pek çok ortak değer oluşmuş, siyasi sınırlar zamanla kültürel sınırların gerisinde kalmıştır.

Şekil 1. Teke Yöresi kültür alanı (Erdem, 1998)

Boğaz Çalmada Dönüşüm Ve Geleneğin Güncellenmesi: Vokalden Enstrümana Geçiş

Teke Yöresi Müzik Kültürü

Yerel Çalgılar

Seyirci (2000, s. 152), Yörüklerin kendi müzik geleneklerinde kullandıkları çalgıları; "Yörüklerin kullandıkları çalgılar basit, taşınması kolay, kendilerinin yapabildikleri müzik aletleridir" ifadesiyle tanımlamıştır. Bu çalgılar hakkında ilave bilgiler veren Seyirci (2000, s. 153), Teke Yöresi müzik kültüründe çalgı icra eden kişinin çoğunlukla kendisi tarafından yapılan; ikitelli, üçtelli, davul, zurna, ıklığ, kabak kemâne, kemâne, Yörük kemânesi, kaval, çığırtma, çobandüdüğü, sipsi, çifte, uyguncaklı düdük, hegit (fegit) ve delbek gibi yöreye özgü çalgılar günümüze kadar kullanılageldiğini de bildirmektedir.

Müzik Türleri

Teke Yöresi'nde icra edilen müzik türleri hakkında Özbilgin (1995, s. 6), "zeybek", "gurbet havası", "teke zortlatması" ve "boğaz havası" olarak adlandırılan yapıların hem söz hem de müzik unsurları açısından farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla çeşitliliği doğuran bu durum, karşımıza farklı türler olarak çıkar. Müzik türü, aynı özelliği taşıyan ve icra edildiği yer ya da işlevlerine göre bir öbekte toplanan biçimler bütünüdür.

Özbilgin (1995, s. 7), Teke Yöresi'nin müziğine ilişkin olarak şu tanımı yapar: "Denizli, Uşak, Afyon, Konya, Isparta, Burdur ve Antalya illerini içerisine alan Anadolu'nun güney kesiminde Teke Türkmenlerince oynanan oyunlara Teke oyunları, bu oyunların müziklerine de Teke Havası denilmektedir". Teke Yöresi müzik kültüründe yer alan ezgiler genel olarak Teke havaları adıyla isimlendirilir. Çine (2003, s. 118) Yörede öne çıkan türlerin; "gurbet havaları", "zeybekler (ağır zeybek, kıvrak zeybek)", "teke zortlatmaları" ve "boğaz havaları"ndan oluştuğunu vurgulamaktadır.

Boğaz Havaları

Yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler doğrultusunda, boğaz havalarının ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı ve çıkışındaki amacının ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte dünyanın farklı kültürlerinde görülen boğaz havalarının, vokal yolla ortaya çıktığı ve bu geleneğin çok eski zamanlara dayandığı görüşü hakimdir (Parlak, 2000, s. 141, 143). İnsanların ses üretmek için doğanın malzemelerini kullanması birçok kültürde görülen bir durum olarak bilinmektedir. Curtet (2013, s. 18) boğaz müziğinin, bir şarkıdan ziyade bir laringeal ıslığı olarak anlamlandırıldığını belirtmektedir. Bunun yanında Curtet, boğaz şarkısının rüzgâr, akarsu ve guguk kuşu gibi doğanın seslerini duyabileceğimiz izole alanlarda bu seslerin taklit edilmesiyle oluşan araçsal bir ses geleneği olduğunu bildirmektedir.

Avrasya boyunca uzanan bir bölgede yaşadığı görülen guguk kuşunun aralık atlamalı sesler kullanarak ötmesindeki müziksel ifade (Picken ve Nickson, 2007, s. 249), Moğolların höömij'indeki (boğaz havasındaki) gibi birçok kültürün yerel müzikleri için adeta ilham kaynağı niteliğindedir.

Türk halklarının göçebe yaşam özelliklerine vurgu yapan Reinhard (2007, s. 18), Türklerin yaşam tarzları ve amaçları ile yaptıkları müziğin bağlantılı olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda insanlar, sesi bir anlaşma aracı olarak kullanarak ve zamanla geliştirerek birer müzik denemesine dönüştürmüşlerdir. Teke Yöresinde çobanlar bu düşünceye simetrik [paralel] olarak, sesi haberleşmek amacıyla kullanıp sonrasında hayal güçlerini de ekleyerek bunları ezgi haline getirmişlerdir. Teke Yöresi'nde var olan boğaz havalarının da üretilmesinde de bu yolun izlendiği düşünülmektedir. Parlak (2018, s. 890), Teke Yörük Türkmen müzik kültürünü şekillendiren en önemli faktörler arasında, göç, hayvancılık ve insanların doğayla ilişkisinin olduğunu ifade etmektedir. Boğaz havaları ile ilgili Yönetken (2006, s. 131), Yörüklerin parmaklarını dıştan hançereleri üzerinde oynatarak söyledikleri hava olduğunu, üretilen sesin onlar için kaval ve çalgı yerini tuttuğunu ve bu ezgilere "Boğaz oyun havaları" adının verildiğini dile getirmiştir. Aynı zamanda Yönetken (2006, s. 132), Yörük boğaz havalarının genellikle Yörük çoban kızları tarafından çalınan oyun havaları olduğunu; kaval, saz [bağlama] ve [kabak] kemane gibi çalgıların da bu ezgileri taklit ettiklerine dikkat çekmiştir.

Yörük-Türkmen müzik kültüründe Boğaz çalma, genç kızlara ve kadınlara özgü bir müziksel pratik olarak görülmektedir. Çine (2003, s. 111) de boğaz çalma ile ilgili şu görüşleri bildirmektedir:

> Teke Yöresi'ne yerleşmiş Yörüklerin, konar-göçer olarak yaşadıkları zamanlarda, 12-16 yaş grupları arasındaki kız ve erkek çocukların baş ve işaret parmaklarının yardımı ile gırtlaklarında meydana getirdikleri ezgilere boğaz havası denir. Etnik yapısıyla olay gırtlakta, diğer bir deyimle boğazda oluştuğu için bu adı almıştır.

Bu görüşüne ek olarak Çine (2003, s. 86), yörede gırtlakla çalınan bu ezgilerin "boğaz", cura ya da bağlama ile çalınan şeklinin ise "boğaz havası" olarak adlandırılarak ayrımının yapıldığına işaret etmektedir.

Ergun (2004, s. 36), boğaz çalma pratiği için Sarıkeçililerin *hada*, Honamlıların *dova*, Karatekelilerin *hoya*, Adana ve İçel dolaylarındaki Karakoyunluların *hollu* terimini kullandıklarını, Antalya'da yaşayan Karakoyunluların ise *hollu* terimini bilmedikleri için *boğaz havası* terimini

kullandıklarını ifade etmektedir. Yörük kız çobanları Boğaz havalarını; *duygularını ve düşüncelerini ifade etme, müzik yapma* ve *atışma* şeklinde anlamlandırmaktadır. Müzik, ait olduğu topluluğun kültürü ile birlikte şekillenerek, o topluluğun alışkanlıkları, ortak ilgi alanı, tarihi geçmişi ile yoğurularak kendisini zamanla var etmektedir. Dolayısıyla boğaz çalma pratiği de konar-göçer tip yaşamda, genç kızların kendilerini ifade etme biçimi olarak var olan vokal bir müzik yapma tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yörüklerde kızların ve kadınların herhangi bir çalgı çalmasının yöresel kültürde hoş karşılanmaması nedeniyle bu genç kızlar ve kadınlar vokal yolla boğaz çalmaktadırlar. Aynı zamanda çoban kız çocukların gençliğe ilk adım attıkları dönemde bir birey olarak kendilerini kanıtlama çabası olarak bu müzik yapma tarzını benimsedikleri; kızların çocukluk döneminden itibaren boğaz çalarak kendi duygu ve düşüncelerini karşılarındaki genç erkek çobanlara bu yolla ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, boğaz çalmanın altında yatan gerekçelerin arasında, kızlar için yetişkin bir hale gelme olgusu da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kızların ergenlik döneminde yetişkinliğe ilk adım adım attıkları dönemde bu müzik yapma tarzı, onlar adına bir nevi kendini ifade etme biçimi olarak belirli bir işlev kazanmaktadır. Durumu özetlemek gerekirse, bu müzik yapma tarzının kişinin ergenlik döneminde benimseniyor olması, ayrıca cinsel bir kimlik boyutunun olduğunu da göstermektedir.

Yörük kültürünün Teke Yöresi'nde demirlenmesindeki en önemli nedenlerden birisinin, öncelikle bu bölgenin coğrafi koşullarının hayvancılığa son derece elverişli olduğu belirtilmelidir. Çünkü Teke Yöresi, boğaz havalarının üretilmesi için çok uygun bir doğal ortam sağlamaktadır. Doğayla iç içe bir yaşam süren konar-göçerlerin hayatında bir iletişim aracı olarak görülen vokal boğaz çalma, toplumdan uzak yerlerde hayvan otlatma sırasında gerçekleşmektedir. Kız çobanların vokal boğaz çalmayı kendi aralarında yaptıkları ve erkeğin bulunduğu ortamlarda boğaz çalınmasının hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca genç kızlar için boğaz çalma işlevi evlendikten sonra bırakılmakta ve artık onlar için yalnızca bir gençlik anısı olarak kalmaktadır.

Çocukluk çağında sahip olunan güçlü ve net sesin boğaz çalmaya son derece uygun olduğu, boğaz çalmanın çocukluk yıllarında karşılıklı bir çalışma olmadan büyüklerden görme ve taklit etme yoluyla öğrenildiği ve iyi boğaz çalan kişilerin takdir edilerek örnek alındığı ortaya çıkmaktadır. Çobanlık döneminde, yerleşkenin dışında, gözlerden uzak bir ortamda gerçekleşen bu müziksel pratik, Teke Yöresi'nde kuşaklar boyunca gizliden gizliye yaşatılmış ve aktarılmıştır.

Vokal İcrasından Çalgı İcrasına

Bir geleneğin sürdürülmesi, ancak mevcut koşulların sağlanması ile mümkün olmaktadır. Bu anlamda yaşam koşulları, ihtiyaçlar ve beklentiler, bir geleneğin sürdürülebilirliği açısından önemlidir. Vokal boğaz çalma geleneği günümüzde yalnızca yaşlılar tarafından icra edilmekte olup, gençlerin boğaz çalmaya karşı bir ilgilerinin olmadığı aşikardır. Boğaz çalmak için gerekli icra ortamları da maalesef günlük yaşamın içinde yer almamaktadır.

Vokal yolla boğaz çalma gerekçelerinin ve gerçek icra ortamlarının yaşamın dışında kalması, geleneğin canlı tutulmasını engelleyen nedenlerin oluşu ve genç kuşakların bu geleneği tanıma fırsatının ya da bu geleneğe karşı ilgilerinin olmayışı vb. nedenler yüzünden bugün boğaz çalma kültürünün genç kuşaklara aktarılamadığı söylenebilir. Ayrıca teknoloji ile iletişimin hayatımıza girmesi de gündelik diyalogların azalmasına ve geçmişten günümüze kadar süregelen birçok kadim geleneğin yok olmasına neden olduğu gibi, vokal yolla boğaz çalma geleneğinin de genç kuşaklara aktarılamamasına yol açmıştır. Günümüzde, Teke Yöresi'nde vokal yolla boğaz çalan çok az sayıdaki insanın gerek bulundukları ileri yaş durumu ve gerekse mevcut diğer koşullar nedeniyle artık gerçek icra ortamlarının dışına, yani evlerine çekildikleri gözlemlenmiştir. Boğaz çalma kültürünün, artık bu insanların gündelik yaşantısının bir parçası olmadığı söylenebilir. Kaynak kişiler, geleneksel boğaz çalma pratiğini yalnızca bu kültüre ilgi duyan insanların ve akademik çalışmalar için alana çıkan araştırmacıların isteği ve ricası üzerine icra etmektedirler.

Kültürel süreçlerde yaşanılan dönüşümlerin, geleneklerin işleyişinde de birtakım değişimlere yol açtığı ortadadır. Bu bağlamda, yüzlerce yıllık bir müzik geleneği olan boğaz çalma, bu süreç içerisinde gözle görülür nitelikte bir sosyokültürel dönüşüm yaşamaktadır. Vokal yolla üretilen boğaz havalarının günümüzde kaval, sipsi, kabak kemane ve cura gibi çalgılarla icra edilmeye başlandığı, vokal icra şeklinin çalgısal icraya dönüştüğü söylenebilir.

Boğaz Havalarının Repertuar Özellikleri

Yöredeki icra örnekleri değerlendirildiğinde boğaz havaları repertuarı vokal, çalgısal ve vokal-çalgısal olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. Çalgı ile icra edilen boğaz havalarının başlangıcında bir gurbet havası ezgisi ile giriş yapılır ve sonrasında boğaz havası icra edilir. Boğaz havalarının ses genişliklerinin az olduğu ve genellikle belirli bir ritmik yapıda icra edildiği söylenebilir. İcralarda en çok kullanılan ritmik yapı ise 9/16'lık olduğu anlaşılmaktadır. Ergun (2004, s. 38), boğaz havalarının bir etnisiteyi diğerlerinden ayıran müziksel bir kimlik görevi gördüğünü, her

etnisitenin kendine ait bir ezgisinin olduğunu, sözler değişse bile ezgininin değişmediğini ifade etmektedir. Aynı zamanda boğaz ezgilerinin adlandırılmasında da bu ayrım yansıtılmaktadır. Sahada yapılan görüşmelerde Hayta boğazı, Melli boğazı, Sarıkeçili boğazı gibi etnisiteyi belli eden boğaz isimlerinin yanında Kozağaç ve Çörten gibi yer isimlerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Boğaz havalarının sözleri ve hikâyeleri, yaşamın içerisinde yer alan olaylarla ilişkilidir. Bu bağlamda, boğaz havalarının gerek sözlerinde ve gerekse hikâyelerinde kültürün, çevrenin ve yaşam biçimlerinin etkileri sıklıkla görülmektedir.

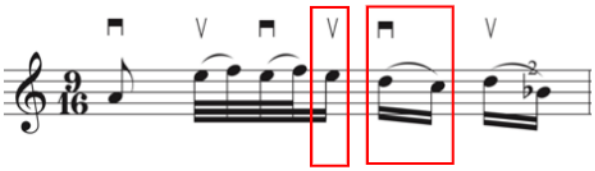
Boğaz Havalarının Hikâyeleri

Anlatılardan ve diğer yazılı kaynaklardan, boğaz havalarının üretilmesinin altında yatan birtakım nedenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Sözgelimi, Sırkat saklatan boğazı; devletin istediği vergileri ödemeye gücü yetmeyen Yörüklerin bazı mallarını saklayarak vergi dışına çıkarmalarını konu edinmektedir. Çakal çökerten boğazı; sürüsünü çakaldan korumak isteyen çobanın, çıkardığı "hay-huy" seslerinden çakalın ürkmesini ve saklanmasını anlatmaktadır. Sürüyitiren boğazı, hayvan otlatma sırasında birbirlerine kur yapmak isteyen kız ve erkek çobanların sürülerini kaybetmelerini işlemektedir. Duguk boğazı, Hüseyin Karakaya'nın, guguk kuşunun ötüşünü üçtellide ezgiye dönüştürerek bu yolla doğada duyduğu sesi taklit etmesini ifade etmektedir. Çömlek kırdıran boğazı ise; Sarı Mehmet'in üçtelliyi ustalık derecesinde çalması sonucunda, karşı taraftaki kızın bundan çok etkilenip süt sağdığı çömleği kırmasını anlatır.

Çalgı İcralarında Kullanılan Teknikler

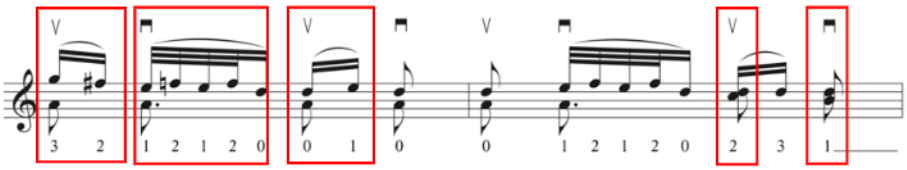
Yörede tespit edilen Çalgısal boğaz havası icra örneklerinde kullanılan teknikler ezgi yapısı ile ritmik yapının gereğine uygun bir şekilde çeşitlilik göstermektedir. Kullanılan çalgının yapısal özellikleri de boğaz havası icrasında önemlilik arz etmektedir. Yaylı çalgı icralarında detaché ve legato tekniklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Yaylı çalgıların tel yapısına ve icra tarzına göre bazı icra örneklerinde karşımıza çıkan homofonik doku ise, icracıların yöre kültüründe var olan bu icra tarzını benimsediklerini göstermektedir. Üçtelli ile icra edilen çalgısal boğaz havalarında kullanılan parmak vurma ile beraberindeki parmak çekme tekniği, vokal boğaz çalmada kullanılan parmak vurma tekniği ile benzerlik göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Yörük kemanesi ile yapılan icra örneğinde ritmik yapıya bağlı olarak kullanılan legato ve detaché teknikleri aşağıdaki nota kesitinde gösterilmiştir.

Şekil 2. Kabak kemane icra örneğinde *detaché* ve *legato* yay tekniklerinin kullanımı

Iklığ ile yapılan icra örneğinde kullanılan *detaché* ve *legato* tekniklerinin iki tele birlikte uygulanmasından dolayı *homofonik* bir dokunun da oluştuğu görülmüştür. Ezgi ikinci telde çalındığında *birinci tel* dem sesi, ezgi birinci telde çalındığında ise *ikinci tel* dem sesi olarak kullanılmaktadır. Bu sayede ikili, üçlü, dörtlü, beşli, altılı ve yedili perde aralıkları da duyurulmaktadır. Ezgi icrasında yay teknikleri ile oluşturulan homofonik dokuya ilişkin nota kesiti aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

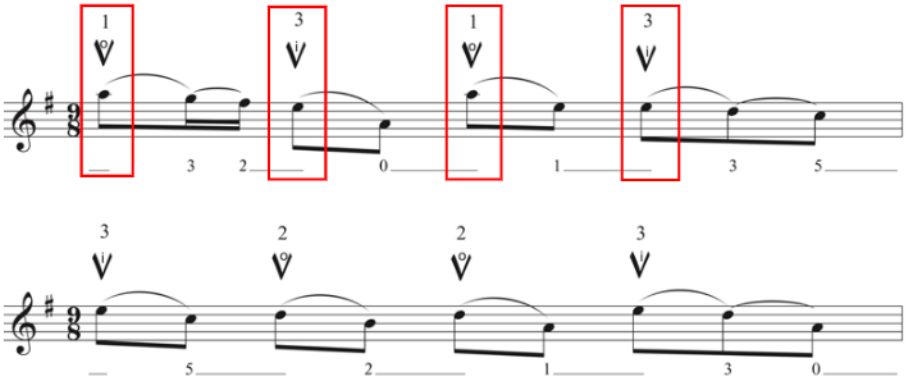

Şekil 3. Iklığ icrasında çift telin birlikte kullanılması ile oluşan homofonik doku

Üçtelli ile boğaz havası icrasında ise parmak vurma tekniğinin yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Parlak (2000, s. 175), üçtelli bağlamada parmak vurma tekniğinin Teke Yöresi'ndeki Yörüklere özgü bir kullanım biçimi olduğunu şu açıklamayla ifade etmektedir: "Parmak vurma tekniği; Anadolu el ile bağlama çalma geleneği içerisinde yer alan ve dünyada yalnızca Anadolu'nun Teke bölgesi Yörük Türkmen kültürüne ait bir ses çıkarma tekniğidir". Parmak vurma tekniğinin uygulanmasında, aynı tel üzerinde güçlü zamanda yer alan sesler sağ elin parmakları vurularak, zayıf zamanda yer alan sesler ise kullanılan parmağın telden çekilmesiyle elde edilmektedir. Yöreye özgü Boğaz havalarının üçtelli ile icrasında; 1 numaralı telde muhayyer perdesine, 2 numaralı telde neva perdesine, 3 numaralı telde ise hüseyni perdesine sağ el parmakları ile vurma ve beraberinde çekme hareketiyle ses üretilmektedir. Sağ elde kullanılan parmak numaraları ise ezginin teller arasındaki geçişinde (takibinde) teknik kolaylık sağlamaktadır.

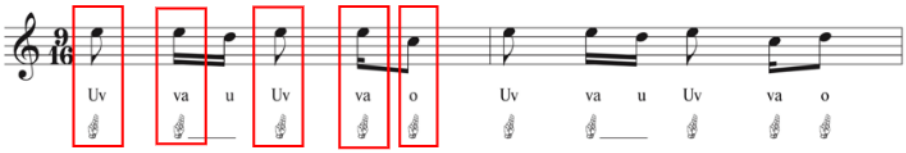
Boğaz Çalmada Dönüşüm Ve Geleneğin Güncellenmesi: Vokalden Enstrümana Geçiş

Böylelikle boğaz havası ezgisi, parmak vurma tekniği ve buna bağlı olarak parmak çekme teknikleri sayesinde üç telin birlikte kullanılması şeklinde icra edilmektedir. Ayyıldız (2018, s. 44) parmak vurma tekniğinin, diğer icra tekniklerine rağmen günümüzde halen önemli bir icra tekniği olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 4. Üçtelli icrasında parmak vurma tekniğinin uygulanması

Üçtelli ile icra edilen çalgısal boğaz havalarında kullanılan parmak vurma ile beraberindeki parmak çekme tekniği, vokal boğaz çalmada kullanılan parmak vurma tekniği ile benzerlik göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Aşağıdaki görselde vokal boğaz çalmada uygulanan parmak vurma tekniğine ait bir nota kesiti verilmiştir.

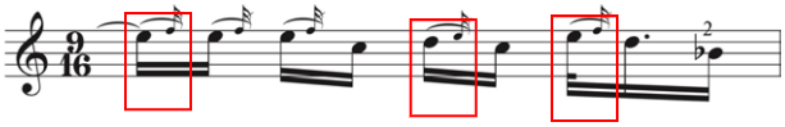

Şekil 5. Vokal Boğaz Havası icra örneğinde parmak vurma tekniği

İcralarda Kullanılan Süslemeler

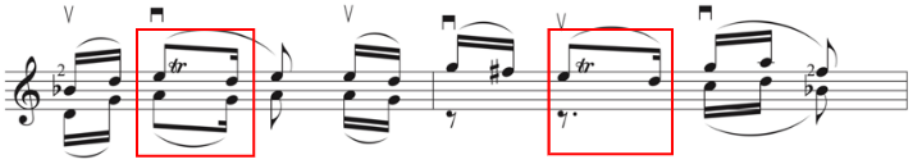
Çalgısal boğaz havalarında, icracılar trill, çarpma, mordan, glissando gibi süsleme tekniklerini kullanmaktadırlar. Trill tekniğinin boğaz havası icralarını hem müziksel olarak zenginleştirdiği hem de bu havalardaki teknik ustalığı sergilediğini ifade etmek mümkündür. Özellikle de boğaz havası icra örneklerinin büyük bir kısmının 9/16'lık ritmik yapıda olması, yüksek metronom hızında icra ediliyor olması ve oluşan bu yapılanmada trill tekniğinin de süsleyici bir unsur olarak kullanılması oldukça ilgi çekicidir.

Çalgısal icralarda ezgiyi zenginleştirmek amacıyla bazı perdelerde *çarpma sesler* kullanılarak süsleme yapıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda verilen görselde, icra örneğinde çarpma kullanımı gösterilmiştir.

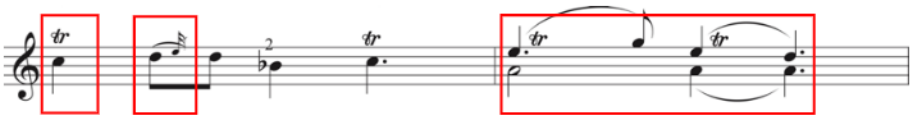
Şekil 6. Sipsi icra örneğinde çarpma ses kullanımı

Kabak kemane icrasında süsleme tekniklerinden olan trill tekniği sıkça kullanılmaktadır. Aşağıdaki şekilde trill kullanımına dair bir nota kesiti verilmiştir.

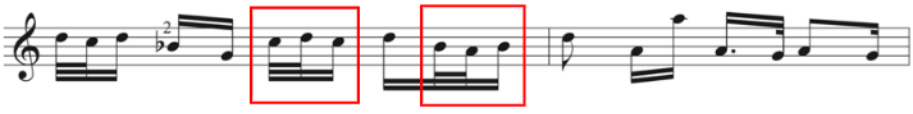
Şekil 7. Kabak kemane icra örneğinde trill kullanımı

İcra örneklerinde, süsleme tekniklerinden trill ve çarpmanın birlikte kullanımına dair nota kesiti aşağıdaki şekilde verilmiştir.

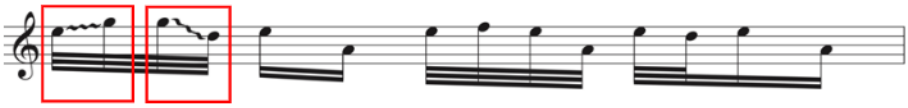
Şekil 8. Kemane icra örneğinde trill ve çarpma kullanımı

İcra örneklerinde ayrıca, süsleme tekniklerinden üst mordan ve alt mordan tekniklerinin kullanımına ilişkin nota kesiti aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 9. Sipsi icra örneğinde üst mordan ve alt mordan kullanımı

Süsleme tekniklerinden bir tanesi olan glissando özellikle sipsi icralarında kullanıldığı tespit edilmiş olup nota kesiti aşağıdaki görselde verilmiştir.

Şekil 10. Sipsi icra örneğinde glissando kullanımı

Sonuç ve Öneriler

Boğaz çalma pratiğinin geçmişten günümüze dek aktarılması konusunda önemli bir rol üstlenen Yörükler, bu kültürel geleneğin Anadolu'daki tek temsilcileridir. Özellikle Anadolu'nun güneybatısındaki Teke Yöresi'nde yaşayan Yörüklerin müzik kültüründe yer alan Boğaz çalma, çobanlıkla doğrudan ilişkilidir. Boğaz çalma; çalgı çalmaları hoş karşılanmayan Yörük kız çobanlarının gençliğe adım attıkları ilk dönemde, meskûn mahal dışında, hayvan otlatma sırasında yaptıkları bir müzik uygulamasıdır.

Günümüzde boğaz çalma vesilelerinin ve gerçek icra ortamlarının artık Teke Yöresi genelindeki günlük yaşamın dışında kalması, bu kültürel geleneğin canlı tutulmasını ve aktarımını engelleyen birtakım nedenlerin olması ve özellikle de yöre gençlerinin bu kültürü tanıma fırsatının ya da bu geleneğe karşı bir ilgilerinin olmayışı vb. sebepler yüzünden genç kuşaklara aktarılamamış olan vokal boğaz çalma geleneği resmen unutulma ve hatta yok olma raddesine gelmiştir.

Sosyokültürel süreçlerde yaşanan bazı dönüşüm olguları, etnik geleneklerin işleyişinde de birtakım değişimlere yol açmıştır. Bu bağlamda, yüzlerce yıllık geçmişe sahip kadim bir müzik geleneği olan boğaz çalma, bu süreç içinde belirli bir sosyokültürel dönüşüme uğramıştır. Bu süreçte de söz konusu ezgiler Yörük kemanesi, kabak kemane, üçtelli, sipsi ve kaval gibi yöresel çalgılara aktarılarak icra edilmeye başlanmıştır. Geçmişte meskûn mahal dışında vokal olarak seslendirilen boğaz havaları, günümüzde ise doğal ve otantik ortamından uzak bir şekilde, çoğunlukla düğün tarzı eğlencelerde ve yalnızca çalgılarla icra edilmektedir. Böylelikle de yöreye özgü bu boğaz havaları çeşitlendirilmiş ve mevcut repertuarı da zenginleştirilmiştir.

Bahar kuşu olarak bilinen guguk kuşunun Anadolu dışı farklı kültürlerdeki boğaz müziğine ilham kaynağı olması, benzer şekilde Teke yöresi müzik kültüründeki boğaz havaları için de geçerlidir. Özellikle vokal icralardaki söz konusu ezgilerde, ritmik yapıyla da uyumlu olarak küçük üçlü, büyük üçlü aralıklarında sekmeler, tam dörtlü ve tam beşli aralıklarında ise perde atlamalarının yapıldığı tespit edilmiştir.

Kabak kemane, Yörük kemanesi ve Iklığ ile icra edilen çalgısal boğaz havalarında, *detaché* ve *legato* yay tekniklerini bir arada kullandıkları tespit edilmiştir. Üçtelli ile icra edilen çalgısal boğaz havalarında, parmak vurma ile beraberinde parmak çekme teknikleri kullanılmaktadır. Söz konusu bu tekniğin, vokal boğaz çalmada kullanılan parmak vurma tekniği ile benzerlik göstermesi de dikkat çekicidir. Süsleyici unsurlardan *çarpma trill*, *alt mordan*, *üst mordan* ve *glissando* teknikleri icra örneklerinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada bir müzik geleneğinin dünü, bugünü ve yarınına dair tespitler yapılmış ve geleneğin dönüşüm yaşayarak nasıl yeniden yapılandığı ortaya koyulmuştur. Teke Yöresi'ne özgü boğaz havalarının, müzik eğitimine yönelik kullanışlı ve yararlı nitelikte bir kaynak oluşturulması bağlamında kapsamlı akademik çalışmaların yapılması bu kültürün tanıtılması ve yaşatılmasına katkı sağlayacağından hiç şüphe yoktur.

Kaynakça / Reference

Berger, P. L., Luckmann, T. (1966). *The Social Con-Struction of Reality*. New York: Anchor.

Creswell, J. W. (2017). Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş. (Çev. M. Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi. (Eserin orijinali 2014'de yayımlandı).

Curtet, J. (2013). *La Transmission du Höömij, un Art du Timbre Vocal: Ethnomusicologie et Histoire du Chant Diphonique Mongol,* Doctoral Dissertation, Université Rennes 2.

Çelik, Ş. (2011). *Teke-İli*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, (40), 344-347.

Çine, H. (2003). *Burdur'dan Damlalar* (2. Baskı). Burdur: Arzu Ofset ve Reklam Ajansı.

Dindar, T. (2015). *Teke Yöresi Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri.* I. Teke Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 283-289.

Ergun, M. (2004). *Yörüklerde Müzik ve Boğaz Çalma*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.

Güvenç, B. (1994). *İnsan ve Kültür (6. baskı).* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kaplan, A. (2007). Etnografik Müzik Araştırması. Karadeniz Araştırmaları. (12), 113-126.

Özbilgin, M. Ö. (1995). *Türk Halk Oyunlarında Tür ve Biçim Sorunu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Parlak, E. (2000). *Türkiye'de El ile (Şelpe) Bağlama Çalma Geleneği ve Çalış Teknikleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Parlak, E., Ayyıldız, S. (2018). The Origin of Parmak Vurma (Two-Hand Tapping) Technique Of Saz (Bağlama). *The Journal of İnternational Social Research*, 11 (57), 889-894.

Picken, L. E., Nickson, N. J. (2007). *Music from the Tang Court: Volume 7: Some Ancient Connections Explored (Vol. 7)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Reinhard, K., Reinhard, U. (2007). *Türkiye'nin Müziği 2. Cilt.* (Çev. S. Sun). İstanbul: Sun Yayınevi.

Seyirci, M. (2000). *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Tekindağ, Ş. (1933). Teke Oğulları. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, (1), 96-98.

Titon, J. T. (2015). Ethnomusicology as the Study of People Making Music. *Musicological Annual*, 51 (2), 175-185.

Uludağ, E. (2020). *Teke Yöresi'nde Yerel Bir Müzik Yapma Tarzı Olarak Boğaz Çalma.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.

Williams, R. (2016). *Anahtar Sözcükler*. (Çev. S. Kılıç), İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1976'da yayımlandı).

Yönetken, H. B. (2006). *Derleme Notları: Anadolu'da Geleneksel Müzik Yaşamı Üzerine (1937-1952)*. Ankara: Sun Yayınevi.